

En bild av sockerfabriken i Roma

Då Roma sockerfabrik kom till

Några minnesanteckningar av dir. NILS-BROANDER

Det var en höstdag år 1892. Jag stod på tröskan och matade i säd, då det kom bud att jag skulle gå till telefonen. Det var landshövding Poignant, som frågade, om jag skulle vilja vara med på en resa till Skåne för att studera sockerbetsodlingen och sockerfabrikationen. Jag svarade ja. Samma svar fick landshövdingen från 15 andra. Ehuru det icke var många godlänningar, om ens någon mer än landshövdingen, som trodde på sockerbetsodling på Gotland på den tiden — så extensivt som jordbruket här då drevs — i sådana skåla att en sockerfabrik kunde matas med tillräcklig mängd betor, voro dock vissa förberedelser gjorda, varvid konstaterats att sockerbeter kunde odlas på Gotland. Försöksodlingar voro gjorda, och vid en utställning av lantbruksprodukter i Visby på hösten 1891 utställdes bland annat prov på sockerbeter från sammanlagt ca 3 hektar, dels från fastmarksåker och dels från odlad myr. Medelskörden hade beräknats till ca 10,000 kg. pr hektar och sockerhalten varierade mellan 13 och 15 %, lägre i myrbeterna och högre i dem från fastmarksåker.

Senare på hösten sedan sockerfabriken påbörjat driften, och betupptagningen ännu pågick, startades den ovan nämnda studieresan till Skåne. De 16, som åtföljde landshövdingen, vilken själv var färdledare, voro: överste O. Carlstedt, förste lantmätaren O. Warvinge, lantbruksingenjören C. A. Sylvan, föreståndaren för folkhög- och lantmannaskolan i Hemsö Th. Sättersvall, kaptenen och godsägaren C. S. Engström, Lanna vid Visby, godsägaren Magnus Larsson, Skågge, som även ägde en stor del av Mardebomyr, den största på Gotland, godsägaren Lars Duse, Sindarve, som även ägde den stora Rone-myrr, båda myrrarna utdikade redan på 1850-talet, riksdagsmannen P. Larsson, Lilla Fole i Fole, lantbrukarna O. Nordström i Dalhem, J. Larsson, Endre, P. Johansson, Roma, och J. Johansson, Högrån, prosten sedermera riksdagsmannen A. Sundblad, Barlingbo, kronolänsmannen W. Akerman, Stånga, samt som representanter för de yngre jordbrukarna godsägaren W. von Cornewant, Stava i Barlingbo, samt undertecknad. Alla voro vi vid resans anträdande övertygade om att tiden ej var mogen för anläggande av en sockerfabrik på Gotland, men vi hade gärna tillmötesgått landshövdingens önskan och voro alla intresserade av att få studera förhållandena i Skåne.

Resan ställdes till Örtofta järnvägsstation, där godsägaren J. C. Jacobsen, en av de många danskar, som inflyttat till Skåne, och som under en följd av år mottagit lantbrukslever, som genomgått lantmannaskolan i Hemsö, mottog oss och under ett par dagar blev vår älskvärde värd på det närbelägna Svenstorps slott, och som kuskade omkring med oss bland jordbrukarna i trakten. Överallt vart vi kommo skeno särskilt de mindre jordbrukarna av belåstenhet, då de berättade om sin betodling. Förr, sade de, odlade vi ärtor på den plats i växtföljden som nu intages av sockerbeter, men det blev ofta bara "boss", nu odla vi "bedor". Det ger sänk-

Landshövding POIGNANT.

ra skördar och i blasten, betmassan och melassen ha vi goda fodermedel, och så ger det goda slantar i plånboken.

Dagen därpå ägnade vi åt studium av sockerfabriken vid Örtofta och den stora Örtoftagården, där vi bland annat gjorde vår första bekantskap med Immanuel Möller, som då var förvaltare där men redan året därpå flyttade till Gotland för att lära godlänningarna odla sockerbeter efter konstens regler och sedan stannade där som kamrer vid sockerfabriken ända till sin död. Ja, längre voro vi icke komna på vår resa, innan vi voro på det klara med, att det skulle bli en sockerfabrik på Gotland och det i rodaste rippet. Betorna vi sågo i Skåne sågo ej annorlunda ut än dem vi sett på utställningen i Visby, och sockerhalten var endast obetydligt högre än hos de gotländska fastmarksbeterna. Att vi borde ha bråttom med anläggande av en sockerfabrik berodde åter därpå, att vi erforo, att flera nya fabriker planerades i Skåne, och skulle vi komma med innan landets behov av socker var fyllt, så skulle vi skynda oss. Vi besökte också Malmö och Kockums verkstad, som levererade de flesta av maskinerna till sockerfabrikerna, och där vi som minne av besöket erhöilo var sin gjutna sköld med Ivenne hillebarder. I Trelleborg, dit vi voro inbjudna av den store affärsmanen Frans Malmros, som var broder till den store myrodlaren och föregångsmannen på myrodlarens område på Gotland, gick det vilde rykten, att 16 riksdagsmän och en landshövding från Gotland intagit staden. En dag voro vi över i Köpenhamn, där vi höllo på ett kvarlämnas en av kamraterna, som icke kunde taga sig ut ur en irrgångsalong, som vi besökte. Därefter anträdde återresan.

Efter hemkomsten var landshövdingen snart färdig att bege sig ut på en ny resa i samma syfte, och sedan deltagarna i den första skildrat sina intryck, blev det lättare att få deltagare i den nya resan. Han fick nu ett testiment med sig, och sedan dessa hemkommit lika omvända som deltagarna i den första resan, sattes omedelbart i gång med villkorlig teckning såväl av betodling som av aktier i ett blivande fabriksbolag. Det förtjänar att i detta sammanhang omnämnas att, för att stimulera jordbrukarna att teckna aktier i sockerfabriken och i möjligaste utsträckning göra den till ett gotländskt företag, utlovade Gotlands Hypoteksförening att ur sin reservfond utlåna penningar till sina medlemmar för skötselns betalande mot säkerhet av aktier i sockerfabriken. Detta var ett djärvt men på samma gång framsynt steg av hypoteksföreningens dåvarande styrelse, vilket emellertid visade sig vara icke blott riskfritt utan även i hög grad ökade värdet på de inteckningar, som legat till grund för hypotekslånen. Redan den 29 december 1892 hölls ett tåriskt besök sammantående i Visby, som fattade enhälligt beslut om, att ett bolag skulle bildas för uppförande av en sockerfabrik i Roma samt antog förslag till

bolagsordning. Det visade sig vid detta sammantående att majoriteten av det tecknade aktiekapitalet låg på gotländska händer, det övriga hade i stor utsträckning tecknats i Skåne. Bolagsordningen stadfästes den 29 april 1893 och den 3 oktober konstituerades bolaget, sedan riksdagen beviljat viss lindring för den tillämnade fabriken i sockerskatten.

Varplösa egendom, där fabriken skulle förläggas, inköptes och byggandet av fabriken gick så snart, att redan på hösten 1894 fabriken kunde sättas i gång. Under första kampanjen avverkades 14,776,000 kg. sockerbeter skördade från 679 hektar. Priset för betorna var kr. 1:50 pr 100 kg. och skörden hade utfallit med ca 12,000 kg. pr hektar. En ny inkomstkälla för Gotland var säkrad, men icke nog härmed. Sockerbetsodlingen lärde Gotlands jordbrukare att sköta sin jord på ett helt annat sätt än förut. Det blev fart på täckdikningen, gödslingen med konstgödsmedel, efterhållande av ogräs m. m. Det tillkom även ett välbehövt tillkott av saftiga fodermedel genom blast, betmassa och melass, vilket möjliggjorde en snabbare utveckling särskilt av nötkäpskötseln.

Sockerbetsodlingen omfattades från början med så stort intresse, att redan 1896 tecknades mera betor än fabriken kunde mottaga eller 3,100 hektar, sålunda nästan lika mycket som odlas nu. Reducering måste företagas till 2,500 har. Skörden blev det året riklig, och den därpå följande kampanjen pågick långt fram på vintern oaktat fabriken avsevärt blivit utbyggd.

Frågan om byggande av ännu en sockerfabrik blev nu aktuell. En egendom vid Oxarve i Hemsö vid Oxarveåns utlopp i Mästermyr inköptes, den enda plats utom vid Tingstadeträsk, där tillräcklig vattentillgång kunde påräknas. Man valde Oxarve med hänsyn därtill att större betodling kunde förväntas på södra Gotland än på norra. Nu blevo emellertid skänkingarna oroliga för för stark konkurrens från Gotland på sockermarknaden, och de började till höga priser inköpa aktier i Roma-fabriken samt planerade inköp av Furubjers egendom invid Tingstadeträsk för att genom hot om konkurrens avkräcka från planerna på en ny fabrik. Furubjers inköptes därför av Roma-bolaget.

Förberedelserna för anläggandet av en sockerfabrik vid Oxarve voro så långt bedrivna, att järnvägsbolag bildats för förmedling av transporter till och från fabriken över Ronehamn med sockerbolaget som huvudintressent.

Vid den bolagsstämma som skulle fatta det avgörande beslutet visade sig emellertid att skänkingarna voro herrar på läppan. De disponerade majoritet vid stämman, förkastade förslaget om byggande av en ny fabrik och avsatte hela styrelsen med undantag av förste lantmätaren Warvinge, som fick bli kvar som ordförande i styrelsen. Bäst som sker, sågades det, och med hänsyn till den svenska sockerfabrikationen som helhet betraktad var det kanske bäst att vid det tillfället den påtänkta fabriken icke kom till stånd, men ur gotländsk synpunkt kan man se saken på ett annat sätt.

(Jordbr. För.-blad.)

Ljudupptagningsbil. Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala m. fl. liknande institutioner ha gemensamt begärt förslag till riksdagen om ett anslag på 17,000 kr till en ny ljudupptagningsbil. Denna skulle stationeras i Uppsala och vid behov användas av de olika institutioner som syssla med vårt folks språk och traditioner. Den apparatur för gramfonupptagning som man nu har är föråldrad och dessutom otillräckligt sliten.